

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 21 (2024)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.21.2

Mariusz Szubert

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-9776-9622

Kształcenie w zakresie krajoznawstwa na poziomie akademickim na przykładzie kierunku turystyka i rekreacja w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Streszczenie

Celem autora była analiza edukacyjnego krajoznawstwa na poziomie kształcenia akademickiego. Kształcenie takie odbywa się na kierunkach turystyka i rekreacja oraz na kierunkach pokrewnych, takich jak geografia i historia. Przedmiotem niniejszych rozważań jest program kursu krajoznawstwo prowadzony na kierunku turystyka i rekreacja w Instytucie Zarządzania i Spraw Społecznych Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Tekst opracowano, stosując metodę analizy naukowej oraz obserwację procesu dydaktycznego. Autor wykorzystał również doświadczenia i wnioski wynikające z pracy ze studentami. Kurs ten realizowany jest w piątym semestrze w formie wykładów i ćwiczeń. Z tymi zajęciami zintegrowane są regionalne ćwiczenia terenowe odbywające się w semestrze szóstym. Tematyka obu kursów, wynikająca z celów kształcenia w zakresie wiedzy i umiejętności, składa się z kilku bloków: teoria krajoznawstwa, metodyka krajoznawstwa, regionalizm w krajoznawstwie, mała ojczyzna, rola krajoznawstwa i krajoznawcy w lokalnych społecznościach, dziedzictwo oraz jego interpretacja w krajoznawstwie na bazie edukacji regionalnej. Ćwiczenia terenowe składają się z części poznawczej, obejmującej eksplorację przestrzeni turystycznej Polski w ujęciu regionalnym (wiedza), oraz praktycznej, polegającej na zastosowaniu metodyki krajoznawstwa i interpretacji dziedzictwa w przekazie wiedzy krajoznawczej (umiejętności). Wnioski: kurs krajoznawstwo powinien zawierać elementy zarówno „dawnego”, jak i „nowego” krajoznawstwa. Program kształcenia należy oprzeć na idei krajoznawstwa holistycznego, uwzględniającej pełny wymiar tej dziedziny. Studenci winni być przygotowani do popularyzacji krajoznawstwa w turystyce oraz podejmowania działalności krajoznawczej w lokalnych społecznościach małych ojczyzn. Nieodłącznym składnikiem kursu powinny być ćwiczenia terenowe.

Education in the field of sightseeing at the academic level on the example of the Tourism and Recreation program at the University of the National Education Commission in Kraków

Abstract

The aim of the author's study is focused on educational sightseeing at the level of academic education. Education in the field of sightseeing takes place in the following majors: tourism and recreation, related fields, geography, and history. The subject of this study is the

curriculum of the sightseeing course in the field of tourism and recreation, which is conducted at the Institute of Management and Social Affairs of the University of the National Education Commission in Kraków. The publication was compiled through an analysis of scientific studies, as well as observations of the didactic process, experiences, and conclusions drawn from the author's work with students. The national studies course is implemented in the 5th semester in the form of lectures and exercises. Integrated with these classes are regional field exercises, which take place in the 6th semester. The topics of both courses, resulting from the learning objectives in terms of knowledge and skills, form several blocks: the theory of sightseeing, the methodology of sightseeing, regionalism in sightseeing, the small homeland, the role of sightseeing and the sightseer in local communities, heritage, and its interpretation in sightseeing based on regional education. The field exercises consist of a cognitive part – getting to know the tourist space of Poland in regional terms (*knowledge*) – and the application of the methodology of sightseeing and heritage interpretation in the transmission of sightseeing knowledge (*skills*). Conclusions: The study course should include elements of both *traditional* and *modern* sightseeing; the curriculum should be based on the idea of holistic sightseeing and take into account its full dimension; students should be prepared to popularize sightseeing in tourism and to undertake sightseeing activities in local communities of small homelands; field exercises should be an integral part of the sightseeing course.

Słowa kluczowe: krajoznawstwo, kształcenie akademickie, metodyka krajoznawstwa, turystyka i rekreacja, zajęcia w terenie

Key words: academic education, fieldwork, heritage tourism, methodology of heritage tourism, tourism and recreation

Otrzymano: [14.11.2024]

Received: [14.11.2024]

Zaakceptowano: [15.12.2024]

Accepted: [15.12.2024]

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Szubert, M. (2024). Kształcenie w zakresie krajoznawstwa na poziomie akademickim na przykładzie kierunku Turystyka i rekreacja w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 21, doi: 10.24917/20845456.21.2

Wprowadzenie

W roku 2024 minęło 16 lat funkcjonowania Katedry Turystyki i Rekreacji (w latach 2008–2019 Zakład Turystyki i Badań Regionalnych) w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Od początku roku akademickiego 2008/2009 Katedra prowadzi kierunek turystyka i rekreacja, a jednym z kursów realizowanych w ramach tego kierunku na studiach I stopnia jest krajoznawstwo. Kilkunastoletnia historia prowadzenia tego kursu zaowocowała bogatym bagażem doświadczeń oraz wypracowaniem modelu kształcenia. Kształcenie to wykorzystuje wcześniej zdobytą wiedzę i umiejętności, które studenci uzyskali na większości kursów realizowanych we wcześniejszych semestrach, a także łączy zajęcia kameralne (wykłady i ćwiczenia) z terenowymi ćwiczeniami regionalnymi, prowadzonymi w formie wycieczki krajoznawczej.

Celem autora publikacji była prezentacja modelu kształcenia akademickiego w zakresie krajoznawstwa, wypracowanego w Katedrze Turystyki i Badań Regionalnych Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej. Metodyka tej publikacji

związana jest z metodyką prowadzonych zajęć i opiera się na analizie literatury naukowej oraz podręczników akademickich (Kruczek i in., 2007; Pruszyńska-Bordas, 2016), analizie niepublikowanych dokumentów (karty kursu, *Przewodnik do ćwiczeń terenowych z krajoznawstwa*), metodyce krajoznawstwa, obserwacji procesu dydaktycznego oraz doświadczeniach i wnioskach wynikających z pracy autora ze studentami. Tekst jest studium przypadku, opartym na prezentacji i analizie celów uczenia się w zakresie wiedzy i umiejętności, a także na tematyce zajęć kameralnych z krajoznawstwa (wykłady i ćwiczenia) oraz regionalnych ćwiczeń terenowych.

Idea kształcenia opiera się zarówno na tradycji, jak i na współczesnych trendach w krajoznawstwie. Program kształcenia uwzględnia współczesne rozumienie krajoznawstwa jako „ruchu społecznego jednoczącego młodych i dorosłych, rozwijającego się w oparciu o różnorodne formy turystyki czynnie uprawiane przez krajoznawców, dążącego do gromadzenia i upowszechniania wiedzy o kraju ojczystym oraz utrwalania i pomnażania jego zasobów i kultury” (Kruczek i in., 2007: 9). W związku z tym poszerzono zakres kształcenia, w którym obok krajoznawstwa turystycznego znajduje się krajoznawstwo studialne. Istotnym elementem kursu jest interpretacja dziedzictwa, co w aspekcie uczestników ruchu społecznego (ludzkim) łączy tradycyjne (stare) i nowe krajoznawstwo. Studenci inspirowani są do popularyzacji krajoznawstwa w lokalnych społecznościach poprzez np. qu-esting, gry miejskie czy geocachig (Stasiak i in., 2016).

Program krajoznawstwa uwzględnia również dorobek krajoznawstwa akademickiego wypracowany w przeszłości. Krajoznawstwo akademickie ma wielowiekową tradycję, sięgającą korzeniami czasów oświecenia (Kruczek, 2020). W ciągu dziesięcioleci zmieniało się pojmowanie krajoznawstwa – od gromadzenia wszelkich informacji o regionie lub kraju oraz ich poznawania, aż po aktualne definiowanie krajoznawstwa jako ruchu społecznego. Wkład w rozwój krajoznawstwa na poziomie akademickim mieli m.in. wybitni geografowie np. Wacław Nałkowski, Stanisław Pawłowski, Ludomir Sawicki, Jerzy Smoleński i Wincenty Pol (Kruczek, 2007; Pruszyńska-Bordas, 2016). Ich działalność wpisywała się w różne nurty krajoznawcze oraz w dyskurs na temat tego, czy krajoznawstwo jest nauką, czy ma wymiar amatorski, a także w kwestie jego związków z geografą. Pionierem akademickich wycieczek krajoznawczych i naukowych był Wojciech Jastrzębowski, botanik związany Instytutem Agronomii w Marymoncie (Pruszyńska-Bordas, 2016; Kruczek, 2020). Do prekursorów akademickich wycieczek naukowych powiązanych z krajoznawstwem należał także Wincenty Pol, który prowadził zajęcia terenowe ze studentami w Tatrach (Kruczek, 2020).

Zarówno w przeszłości, jak i aktualnie krajoznawstwo zajmuje ugruntowaną pozycję na wszystkich poziomach edukacji szkolnej oraz w kształceniu akademickim, szczególnie na kierunku turystyka i rekreacja. W literaturze przedmiotu problematyka kształcenia krajoznawczego na poziomie akademickim zajmuje znacznie mniej miejsca niż tematyka krajoznawstwa w edukacji szkolnej. Publikacje w tej dziedzinie koncentrują się głównie na aspekcie teoretycznym, omawiając znaczenie krajoznawstwa w kształceniu akademickim, natomiast brakuje podejścia praktycznego – prezentacji konkretnych planów lub programów nauczania.

Jednym z celów kształcenia akademickiego jest przygotowanie przyszłych nauczycieli do działalności krajoznawczej. Zagadnienie to podjął P. Cybul (2023),

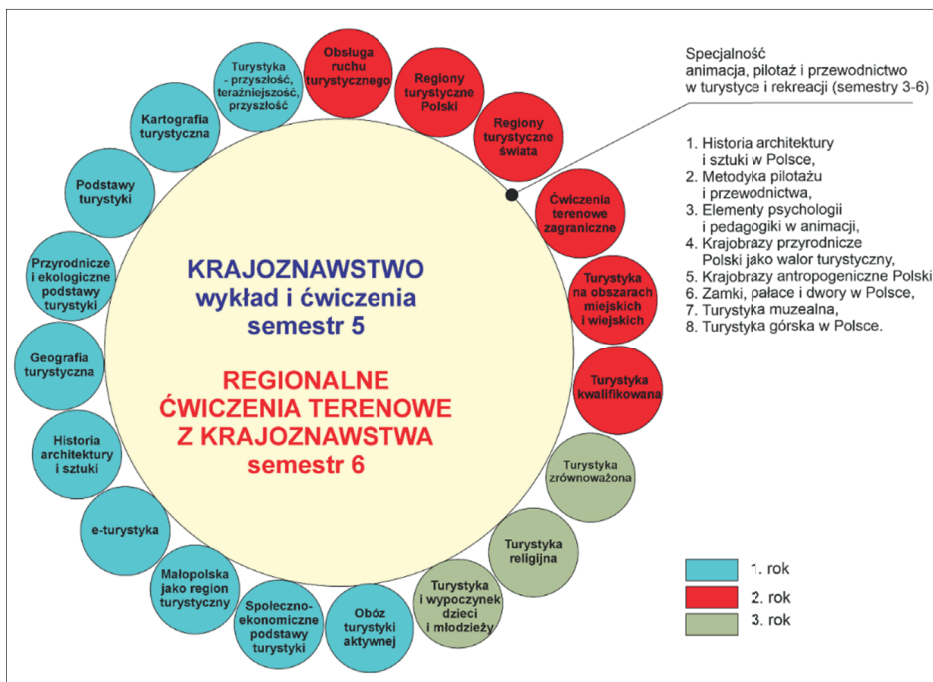
koncentrując się na ocenie przygotowania przyszłych nauczycieli geografii i historii do działalności krajoznawczej w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. Autor ten wskazuje na istotne ograniczenia w zdobywaniu wiedzy metodycznej podczas studiów. Krajoznawstwo znajduje się w planach studiów tylko na 4 spośród 13 uczelni kształcących przyszłych nauczycieli geografii, a na kierunku historia – tylko 1 uczelni. Zdaniem autora prowadzi to do znacznego ograniczenia motywacji nauczycieli do rozwijania działalności krajoznawczej w szkołach. Odzwierciedla się to w zaniku masowości szkolnego ruchu krajoznawczego, który apogeum osiągnął na przełomie lat 70. i 80. XX wieku. Dodatkowym czynnikiem, który wpłynął na drastyczny spadek zainteresowania działalnością krajoznawczą w szkołach po roku 2020, były ograniczenia wynikające ze zdalnej formy nauczania podczas pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 (Cybul, 2022).

Krajoznawstwo w programach kształcenia akademickiego na kierunku turystyka pojawiło się w roku akademickim 1975/1976 (Kruczek, 2020). Początkowo obejmowało elementy metodyki turystyki i krajoznawstwa, które znalazły się w planach studiów Studium Kultury i Turystyki na uniwersytetach w Poznaniu, Krakowie, Łodzi, Wrocławiu i Warszawie. W pełnym wymiarze krajoznawstwo – jako samodzielny przedmiot – w kształceniu akademickim funkcjonuje od blisko 50 lat na uczelniach prowadzących kierunki studiów związane z turystyką (Kruczek, 2020).

Aktualny stan krajoznawstwa w polskich uczelniach przedstawił Z. Kruczek (2020). Kształcenie w tym zakresie prowadzi ok. 70 uczelni: w tym akademie wychowania fizycznego, uniwersytety, państwowe szkoły zawodowe oraz uczelnie niepubliczne. W niemal wszystkich uczelniach krajoznawstwo realizowane jest na kierunku turystyka i rekreacja. Włączone jest też w plany studiów na innych kierunkach np. relacje międzynarodowe w turystyce (Uniwersytet Jagielloński), turystyka przygodowa (Uniwersytet Kultury Fizycznej w Krakowie, poprzednio Akademia Wychowania Fizycznego), turystyka krajoznawcza i kulturowa (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), turystyka historyczna i dziedzictwa kulturowego (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), turystyka historyczna (Uniwersytet Śląski), geoturystyka (Akademia Górniczo-Hutnicza), turystyka przyrodnicza (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu). Jako samodzielny kierunek studiów funkcjonuje w Uniwersytecie Gdańskim (krajoznawstwo i turystyka historyczna) oraz w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (krajoznawstwo i turystyka kulturowa) (Kruczek, 2020).

Krajoznawstwo w planie studiów na kierunku turystyka i rekreacja, studia I stopnia w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Kurs krajoznawstwo realizowany jest w piątym semestrze w wymiarze 15 godzin wykładów oraz 15 godzin ćwiczeń na studiach stacjonarnych oraz 10 godzin wykładów i 10 godzin ćwiczeń na studiach niestacjonarnych. Kurs kończy się egzaminem oraz uzyskaniem 4 pkt. ECTS. W szóstym semestrze odbywają się ćwiczenia terenowe trwające 6 dni. Ten kurs kończy się zaliczeniem z oceną i uzyskaniem 3 pkt. ECTS. Jest to optymalny układ, ponieważ krajoznawstwo łączy się z wieloma kursami realizowanymi wcześniej. Wykorzystuje zdobytą na tych kursach wiedzę i umiejętności, rozwija je oraz integruje z celami uczenia się przewidzianymi dla kursu krajoznawstwo (ryc. 1, tab. 1).

Ryc. 1. Związek kursu krajoznawstwo z innymi kursami na kierunku turystyka i rekreacja I stopnia

Źródło: opracowanie własne

Kontynuacją kursu krajoznawstwo są sześciodniowe regionalne ćwiczenia terenowe z krajoznawstwa, które odbywają się w szóstym semestrze. Tym samym aktywność krajoznawcza studentów w zakresie realizacji celów kursu przyjmuje trzy formy pracy krajoznawczej: kameralną, plenerową i łączoną (ryc. 2.) (Pruszyńska-Bordas, 2016).

Tematyka kursu krajoznawstwo łączy się z treściami większości kursów realizowanych podczas pierwszego roku studiów. Spośród kursów drugiego i trzeciego roku studiów krajoznawstwo silnie powiązane jest z tematami zajęć kursu regiony turystyczne Polski oraz z kursami prowadzonymi w ramach specjalności animacja, pilotaż i przewodnictwo w turystyce i rekreacji. Związek tematyczny krajoznawstwa z kursem regiony turystyczne Polski polega na wykorzystaniu wiedzy o regionach turystycznych Polski. Na tym kursie studenci uzyskują holistyczny obraz regionu jako części przestrzeni turystycznej. Opis regionu składa się z następujących części: przyrodnicze i historyczno-kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej, walory i atrakcje turystyczne, ośrodki turystyczne w regionie oraz zagospodarowanie turystyczne. Ten zasób wiedzy jest podstawą kształtowania umiejętności interpretacji dziedzictwa – jednego z istotnych elementów kształcenia na zajęciach z krajoznawstwa.

Integracja krajoznawstwa z kursami specjalnościowymi na specjalności animacja, przewodnictwo i pilotaż w turystyce i rekreacji wzbogaca warsztat metodyczny

Tab. 1. Cele uczenia się realizowane podczas kursu krajoznawstwo

Cele uczenia się (wg karty kursu krajoznawstwo)	
Wiedza	Umiejętności
Uzyskanie wiedzy w zakresie: • istoty krajoznawstwa w przeszłości i obecnie, jego roli we współczesnym społeczeństwie oraz w kreowaniu pozytywnych postaw obywatelskich, organizacji krajoznawstwa w Polsce, • misji, celów i funkcji krajoznawstwa, • form i kierunków działalności (pracy) krajoznawczej, zasad pedagogiki i metod stosowanych w krajoznawstwie oraz w przekazywaniu informacji (wiedzy) krajoznawczej, • form i reguł popularyzacji krajoznawstwa, • relacji krajoznawstwo–turystyka–rekreacja (krajoznawstwo rekreacyjne, turystyczne i studialne), • wiedzy o walorach i atrakcjach krajoznawczych wybranych regionów turystycznych/ geograficznych/kulturowo-historycznych Polski, • idei regionalizmu w krajoznawstwie, małych ojczyznach, • polskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz zasad jego interpretacji.	Uzyskanie umiejętności w zakresie: • realizacji projektów krajoznawczych w różnej skali regionalnej, ze szczególnym uwzględnieniem małej ojczyzny, • podejmowania działań na rzecz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz krzewienia wiedzy na jego temat, • tworzenia produktów turystycznych z wykorzystaniem wiedzy krajoznawczej, • interpretacji polskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego na poziomie kraju, regionu oraz małej ojczyzny, • programowania, poprawnego doboru i przekazywania treści krajoznawczych w ramach imprez turystycznych, • popularyzacji wiedzy krajoznawczej, • prowadzenia działalności krajoznawczej w szkołach, organizacjach społecznych, instytucjach państwowych i samorządowych oraz punktach informacji turystycznej.

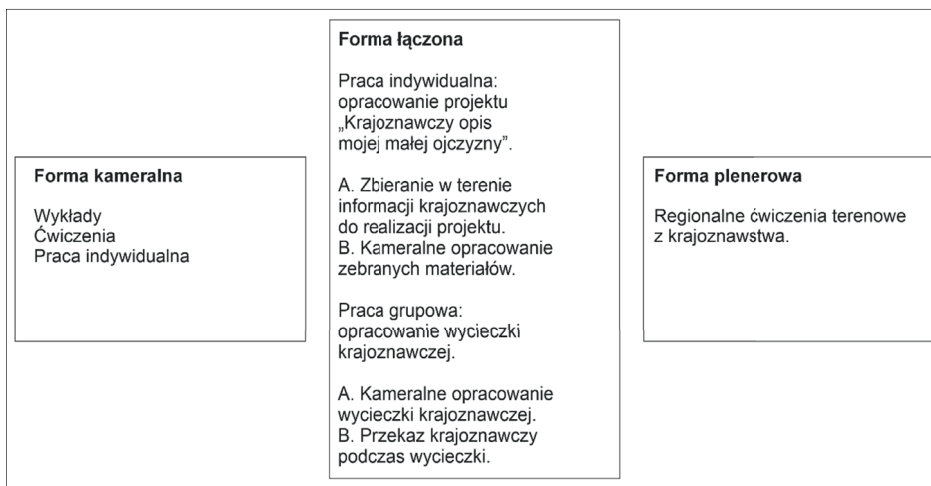
Źródło: opracowanie własne na podstawie karty kursu krajoznawstwo

przewodnika, pilota lub animatora czasu wolnego o elementy metodyki krajoznawstwa. Bardzo ważne jest również wykorzystanie przez przyszłych pilotów, przewodników i animatorów umiejętności interpretacji dziedzictwa, nabytych podczas kursu krajoznawstwo.

Program kursu krajoznawstwo oraz cele uczenia się w zakresie wiedzy i umiejętności opracowano na podstawie teorii i metodyki krajoznawstwa (Kruczek, 2007; Pruszyńska-Bordas, 2016) (tab. 1). Dobór treści wykładów, ćwiczeń oraz regionalnych ćwiczeń terenowych (tab. 2 i 3) obejmuje krajoznawstwo studialne, turystyczne i rekreacyjne, ukazując pełny wymiar współczesnego krajoznawstwa związanego z turystyką (Stasia i in., 2016).

Cele uczenia (tab. 1) się w zakresie wiedzy i umiejętności grupują się w kilku blokach:

- teoria krajoznawstwa,
- metodyka krajoznawstwa,
- regionalizm w krajoznawstwie,
- mała ojczyzna,

Ryc. 2. Formy pracy krajoznawczej

Źródło: opracowanie własne na podstawie H. Pruszyńskiej-Bordas (2016)

- rola krajoznawstwa i krajoznawcy w lokalnych społecznościach,
 - dziedzictwo i jego interpretacja w krajoznawstwie na bazie edukacji regionalnej.
- Ich realizacja opiera się na holistycznym pojmowaniu krajoznawstwa (Kurek, 2007).

Wykład i ćwiczenia z krajoznawstwa – cele i tematyka zajęć

Studenci rozpoczynający kurs postrzegają krajoznawstwo przede wszystkim w kontekście poznawania kraju lub regionu. Pytani o formy aktywności krajoznawczej, wskazują na wycieczki szkolne lub rodzinne. Rozpoczynają zatem zajęcia z tradycyjnym poznawczym rozumieniem krajoznawstwa. Rzadziej wskazują na gromadzenie wiedzy z różnych dziedzin nauki oraz źródeł dotyczących regionu i jej integrację w celu uzyskania spójnego, całościowego obrazu regionu. Spora-dycznie wspominają o małych ojczyznach, dziedzictwie i tożsamości regionalnej. Nie dostrzegają również znaczenia związku emocjonalnego z regionem w percepcji wiedzy krajoznawczej.

Realizacja programu kursu (tab. 2) pozwala przejść do współczesnego krajoznawstwa, w którym holistycznemu poznaniu regionu towarzyszy interpretacja jego dziedzictwa. Dziedzictwo to, oparte na zasadach pedagogiki, regułach popularyzacji wiedzy krajoznawczej oraz bogatej metodyce, inspirowane do poznawania przestrzeni turystycznej. Szczególne znaczenie ma połączenie wiedzy z oddziaływaniem wychowawczym, opartym na poznawaniu przez studentów ich małych ojczyzn i związku emocjonalnym z nimi.

Tematyka ćwiczeń dzieli się na trzy części (A–C w tab. 2). W pierwszej części studenci opracowują eseje na temat roli współczesnego krajoznawstwa i krajoznawców w społeczeństwie oraz przygotowują indywidualne projekty działalności krajoznawczej w lokalnych społecznościach. Opracowania te opierają się na analizie

Tab. 2. Tematy wykładów i ćwiczeń

Tematy wykładów	Tematy i cele ćwiczeń
• Historia myśli krajoznawczej w Europie i na ziemiach polskich. • Współczesne krajoznawstwo: jego istota i rola we współczesnym społeczeństwie. • Krajoznawca: kim był w przeszłości, a kim jest obecnie? • Formy i kierunki działalności krajoznawczej we współczesnym społeczeństwie. • Metody i zasady działalności krajoznawczej. • Dziedzictwo i jego interpretacja na przykładzie wybranych regionów geograficznych lub turystycznych Polski oraz wybranych walorów i atrakcji turystycznych.	A. Rola krajoznawstwa w społeczeństwie oraz krajoznawcy w lokalnych społecznościach wynikające z istoty współczesnego krajoznawstwa.
	Cel ćwiczeń: • dyskusja o miejscu i znaczeniu krajoznawstwa we współczesnym społeczeństwie oraz lokalnych społecznościach, • sylwetka współczesnego krajoznawcy.
	Wiedza i umiejętności: • cele i zadania współczesnego krajoznawstwa, • działania krajoznawcze w lokalnych społecznościach.
	B. Krajoznawczy opis małej ojczyzny i jej dziedzictwo. Metodyka krajoznawstwa: opis krajoznawczy, inwentaryzacja krajoznawcza.
	Cel ćwiczeń: Opracowanie indywidualnego projektu „Krajoznawczy opis mojej małej ojczyzny” z zastosowaniem: • kwerendy i analizy źródeł, • opisu krajoznawczego mojej małej ojczyzny zgodnie z zasadami kompozycji opisu krajoznawczego, • zasad interpretacji dziedzictwa w krajoznawstwie, • prezentacji kartograficznej (mapa krajoznawcza małej ojczyzny opracowana metodą sygnatur na podkładzie mapy turystycznej, topograficzne lub planu miejscowości), • obserwacji w terenie i dokumentacji fotograficznej, • wywiadów z mieszkańcami, • wywiadów ze świadkami historii.
	Wiedza i umiejętności: • szczegółowa wiedza o regionie – małej ojczyźnie, • metodologia i metodyka opracowań krajoznawczych, • opracowanie dokumentacji krajoznawczej opartej na holistycznej wizji małej ojczyzny, • planowanie zadań związanych z penetracją terenu, pozyskiwaniem oraz właściwym doбором źródeł wiedzy krajoznawczej, • opracowanie dokumentacji fotograficznej walorów i obiektów krajoznawczych, • wykorzystanie wiedzy krajoznawczej w interpretacji dziedzictwa i tworzeniu produktu turystycznego promującego małą ojczyznę.
	C. Programowanie treści krajoznawczych w imprezach turystycznych/krajoznawczych. Opis krajoznawczy regionu. Interpretacja dziedzictwa regionu lub ośrodka turystycznego.

	Cel ćwiczeń: Opracowanie projektu grupowego „Program krajoznawczy wycieczki turystycznej we wskazanym regionie Polski z uwzględnieniem dziedzictwa tego regionu”. Wiedza i umiejętności: • dziedzictwo i zasady jego interpretacji w krajoznawstwie, • doskonalenie umiejętności krytycznego wyboru źródeł wiedzy krajoznawczej oraz trafnego doboru ich treści w programie wycieczki, z uwzględnieniem czynników determinujących percepcję wiedzy krajoznawczej, • opracowanie holistycznego opisu regionu na podstawie wiedzy z różnych dziedzin, zawierającego m.in. charakterystykę uwarunkowań przyrodniczych i kulturowych atrakcyjności turystycznej, opis wybranych walorów i atrakcji krajoznawczych oraz analizę aktualnych problemów społeczno-gospodarczych, • interpretacja dziedzictwa regionu/ośrodka turystycznego/miejscowości turystycznej, • doskonalenie pracy zespołowej w tworzeniu krajoznawczego opisu regionu.
--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie karty kursu krajoznawstwo

istoty współczesnego krajoznawstwa, jego misji, celach, kierunkach (w szczególności regionalizmie) oraz funkcjach.

Druga część poświęcona jest opracowaniu opisu krajoznawczego małej ojczyzny. Temat ten wpisuje się w łączoną formę krajoznawstwa studialnego (ryc. 2). W formie kameralnej odbywa się kwerenda źródeł i ich analiza (piśmiennictwo, opracowania kartograficzne, ikonografia, archiwalia) oraz opracowanie zebranych w terenie materiałów. W części plenerowej przeprowadzana jest inwentaryzacja krajoznawcza walorów i atrakcji krajoznawczych oraz dziedzictwa materialnego i niematerialnego. W terenie powstaje również dokumentacja fotograficzna i kartograficzna, a także przeprowadzane są wywiady.

Tak właściwie spora część studentów ma okazję odkryć swoje małe ojczyzny i zainteresować się nimi. Na początkowym etapie studenci odpowiadają na pytanie, gdzie jest ich mała ojczyzna (dzielnica, miasto, wieś) i jakie symbole (elementy dziedzictwa) ją identyfikują. Już na tym etapie pracy można określić siłę emocjonalnego związku z małą ojczyzną. W ramach badań naukowych studenci opracowują wielowątkowe opisy swych małych ojczyzn, kompilując wiedzę z różnych dziedzin.

Ostatnia część ćwiczeń koncentruje się na przygotowaniu opisu regionu, w którym prowadzone będą ćwiczenia terenowe. Praca ta odbywa się w sześciu zespołach, zgodnie z podziałem trasy ćwiczeń na sześć etapów (ryc. 3, tab. 4). Studenci programują treści krajoznawcze dla wskazanego etapu ćwiczeń terenowych, tras przejazdów oraz miejsc, w których realizowane będą zajęcia terenowe. Efektem tej pracy jest holistyczny opis regionu/regionów oraz miejsc realizacji programu krajoznawczego. Poprawność opracowania osiągana jest dzięki uwzględnieniu reguł popularyzujących krajoznawstwo: koncentryczności, regionalizmu, wielostronności,

zróźnicowania źródeł wiedzy krajoznawczej, analizy i interpretacji wiedzy krajoznawczej oraz systemowości wiedzy krajoznawczej (Pruszyńska-Bordas, 2016: 30–31). Merytoryczną wartość opracowania znacząco podnosi interpretacja dziedzictwa zgodna z zasadami sformułowanymi przez F. Tildena (2019). Wyznacznikiem poprawności opisu krajoznawczego jest jego struktura w formie „odwróconej piramidy” (Kruczek i in., 2007: 183).

Ideą łączącą ćwiczenia kameralne z regionalnymi ćwiczeniami z krajoznawstwa jest myśl K. Denka (2009: 12): „Podczas przekazywania wiedzy należy uważać, by nie popaść w werbalizm, encyklopedyzm, akademizm i brak powiązania z życiem”.

Regionalne ćwiczenia terenowe z krajoznawstwa

Studia na kierunku turystyka i rekreacja powinny być wzbogacone o różnorodne zajęcia w terenie (Kruczek, 1993). Przestrzeń geograficzna lub turystyczna jest swoistym laboratorium, w którym studenci zdobywają doświadczenia związane z przekładaniem teorii na praktykę w zakresie działalności krajoznawczej. Dotyczy to w szczególności zasad pedagogiki oraz reguł wykorzystywanych w pracy krajoznawczej i popularyzacji krajoznawstwa. Połączenie teorii z praktyką jest zasadniczym celem regionalnych ćwiczeń z krajoznawstwa, które definiują cele szczegółowe uczenia się w zakresie wiedzy i umiejętności (tab. 3). Cele te wytyczają program i organizację ćwiczeń terenowych (tab. 4).

Tab. 3. Cele uczenia się realizowane podczas kursu regionalne ćwiczenia terenowe z krajoznawstwa

Cele uczenia się (wg karty kursu krajoznawstwo)	
Wiedza	Umiejętności
Uzyskuje wiedzę w zakresie: • metodyki niezbędnej do objaśniania walorów i atrakcji turystycznych (krajoznawczych) w regionach geograficznych i turystycznych oraz w ośrodkach turystycznych na trasie ćwiczeń terenowych, • znajomości walorów i atrakcji turystycznych regionów oraz ośrodków turystycznych na trasie ćwiczeń oraz ich przyrodniczych oraz historyczno-kulturowych uwarunkowań, • wiedzy niezbędnej do interpretacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionu oraz jej popularyzacji, • wiedzy o problemach społecznych, gospodarczych i demograficznych w regionach geograficznych (jednostkach administracyjnych) oraz miastach na trasie ćwiczeń.	Uzyskuje i rozwija umiejętności w zakresie: • efektywnego korzystania z różnych źródeł wiedzy krajoznawczej, wyszukiwania niezbędnych informacji oraz oceny ich wartości merytorycznej, • łączenia posiadanej wiedzy z obserwacjami terenowymi, • korzystania z mapy (tradycyjnej lub elektronicznej) oraz nawigacji turystycznej, • doskonalenia orientacji w przestrzeni, • aktywizacji uczestników wycieczki, pobudzania ich ciekawości, zainteresowania oraz wyzwalania emocjonalnego związku z terenem poprzez efektywne wykorzystanie zasad pedagogiki i metod przekazu wiedzy krajoznawczej, • interpretacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionu na podstawie posiadanej wiedzy oraz obserwacji krajobrazu (elementów przestrzeni geograficznej/turystycznej), • sprawowania funkcji przewodnika i pilota wycieczki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie karty kursu regionalne ćwiczenia terenowe z krajoznawstwa

Tab. 4. Program regionalnych ćwiczeń terenowych z krajoznawstwa „Krajoznawcza wędrówka szlakiem przyrody, historii, kultury i tradycji”

Trasa ćwiczeń terenowych z podziałem na etapy	Tematyka zajęć terenowych
I etap „Z małopolski przez Mazowsze na Mazury”: Kraków–Miechów–Jędrzejów–Kielce–Radom–Warszawa–Zegrze–Pułtusk–Ostrołęka–Nowogród–Kolno–Pisz–Rybitwy	Region Świętokrzyski: • przyrodnicze i historyczno-kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej regionu, • dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu oraz jego znaczenie w turystyce. Walory i atrakcje turystyczne.
	Region Warszawski: • przyrodnicze i historyczno-kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej regionu, • dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu oraz jego znaczenie w turystyce, • przestrzenne zróżnicowanie funkcji turystycznych.
	Warszawa (centrum krajoznawcze): • dziedzictwo kulturowe Starego Miasta i jego interpretacja na trasie: Plac Zamkowy–Krakowskie Przedmieście–Nowy Świat–Plac Zwycięstwa–Plac Teatralny–Senatorska–Miodowa–Podwale–Rynek Starego Miasta–Świętojańska–Plac Zamkowy.
	Region Kurpiowski: • walory i atrakcje turystyczne regionu, • Ostrołęka jako ośrodek kultury kurpiowskiej, • interpretacja kultury kurpiowskiej jako dziedzictwa kulturowego.
II etap „Przez Mazury i Warmię, czyli śladami Galindów i Warmów”: Rybitwy–Pisz–Nowe Guty–Okartowo Tartak–Orzysz–Giżycko–Gierłoż–Święta Lipka–Reszel–Olsztyn–Stare Jabłonki	Rybitwy: • dla chętnych – wyjście do zapomnianego cmentarza jako jedyne go śladu po dawnej wsi Ribittwen, • krajobraz młodogłacjalny jako walor turystyczny Pojezierza Mazurskiego.
	Nowe Guty: • wieś letniskowa w regionie Wielkich Jezior na przykładzie Nowych Gut, • krajobraz wiejski jako element dziedzictwa kulturowego Mazur, • rozwój funkcji turystycznej na obszarach wiejskich.
	Okartowo Tartak: • dziedzictwo przyrodnicze Pojezierza Mazurskiego: krajobraz polodowcowy, lasy, jeziora jako walory turystyczne makroregionu Pojezierze Mazurskie (regionu Wielkich Jezior), jezioro Śniardwy, • walory i atrakcje w Mazurskim Parku Krajobrazowym.
	Giżycko: • dziedzictwo kulturowe Pojezierza Mazurskiego (Mazur), • Giżycko jako przykład ośrodka turystycznego w regionie Wielkich Jezior (Kanał Mazurski, jezioro Niegocin, marina, Twierdza Boyen, zamek pokrzyżacki, most obrotowy), • zagospodarowanie turystyczne regionu Wielkich Jezior.

	Gierłoż: • dziedzictwo kulturowe Pojezierza Mazurskiego (Mazur), • prezentacja obiektu historycznego (militarnego) jako atrakcji turystycznej w regionie Wielkich Jezior, • zwiedzanie dawnej polowej kwatery wojennej Hitlera w Gierłożu i jej interpretacja jako elementu dziedzictwa kulturowego regionu w kontekście trudnego (niechcianego) dziedzictwa oraz symbolika tego miejsca w kontekście pokoleniowym. Święta Lipka: • dziedzictwo kulturowe Pojezierza Mazurskiego (Mazur), • obiekt turystyczny (sakralny) jako atrakcja turystyczna, • Święta Lipka jako cel turystyki religijnej i festiwalowej, • Sanktuarium Maryjne w Świętej Lipce jako dziedzictwo Mazur, wielowymiarowość dziedzictwa oraz jego interpretacja, • rola sanktuarium w zachowaniu tożsamości Mazurów i Warmiaków, • zwiedzanie sanktuarium oraz prezentacja organów. Reszel: • zamek biskupów warmińskich, kolegiata oraz most gotycki jako atrakcje turystyczne, • przydrożne kapliczki jako element krajobrazu Warmii (kalwaria Święta Lipka-Reszel), • cerkiew grekokatolicka jako zapis osadnictwa ludności łemkowskiej przesiedlanej podczas Akcji „Wisła”, • tożsamość Warmii jako dziedzictwo niematerialne i jego interpretacja, • Reszel jako miasto dobrego życia – <i>slow tourism</i>. Olsztyn: • Olsztyn jako stolica Warmii oraz ośrodek turystyczny na Pojezierzu Mazurskim, • przyrodnicze i kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej miasta, • dziedzictwo Olsztyna i jego interpretacja (układ urbanistyczny Starego Miasta, kościół św. Jakuba, Zamek Kapituły Warmińskiej, Mikołaj Kopernik i jego dokonania), • współczesne funkcje miasta.
III etap „Śladami Krzyżaków, Mikołaja Kopernika i Olendrów”: Stare Jabłonki–Ostróda–Miłomłyn–Buczyniec–Kąty–Elbląg–Frombork–Elbląg–Malbork–Marynowy–Nowy Dwór Gdański–Tujsk–Stegna–Mikoszewo–Gdańsk Sobieszewo	Pochylnia Buczyniec: • Pojezierze Iławskie – dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, • obiekt turystyczny – Kanał Ostródzko–Elbląski, • interpretacja dziedzictwa regionu na przykładzie zabytku techniki. Elbląg: • dziedzictwo kulturowe jako walor turystyczny Elbląga, • Elbląg jako ośrodek turystyczny (układ przestrzenny Starego Miasta, kościół św. Mikołaja, gotyckie kamienice, rekonstrukcja historycznego centrum),

	• infrastruktura turystyczna, przekop przez Mierzeję Wiślaną a rozwój turystyki, • funkcjonowanie informacji turystycznej, • współczesne funkcje miasta. Frombork: • Frombork jako mały ośrodek turystyczny, • dziedzictwo kulturowe, materialne i niematerialne Fromborka (dokonania Mikołaja Kopernika, muzyka organowa, zespół obiektów na Wzgórzu Katedralnym, kanonie zewnętrzne, wieża wodna) i jego interpretacja, • panorama z dzwonnicy Radziejowskiego – krajobraz nadmorski jako walor turystyczny. Malbork: • dziedzictwo kulturowe Malborka jako atrakcja turystyczna tego ośrodka turystycznego. Zamek krzyżacki w Malborku jako obiekt turystyczny z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Marynowy: • dziedzictwo kulturowe Żuław Wiślanych, • osadnictwo olenderskie, szlak Mennonitów. Mikoszewo: • krajobraz naturalny i kulturowy Żuław Wiślanych, • Ujście Wisły: rozwój delty, rezerваты przyrody, • zapis w krajobrazie osadnictwa krzyżackiego i oldenderskiego, • Pętla Żuławska oraz obiekty hydrotechniczne jako atrakcje turystyczne, • bursztyn – „złoto Bałtyku”, • zagospodarowanie Żuław Wiślanych.
IV etap „Przez trzy miasta, czyli od Grodu Neptuna przez gwiazdorskie kąpielisko do Miasta z Morza i Marzeń”: Gdańsk Sobieszewo–Westerplatte–Port Gdańsk–Główne Miasto–Stare Miasto–Gdynia	Region Trójmiasto: • przyrodnicze i historyczno-kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej regionu, • przestrzenne zróżnicowanie funkcji turystycznych. Wyspa Sobieszewska: • walory przyrodnicze i kulturowe, • funkcja rekreacyjna i wypoczynkowa. Gdańsk Westerplatte: • Port Gdańsk (Port Północny) jako element gospodarki morskiej, • Gdańsk – współczesne oblicze miasta oraz jego funkcje. Westerplatte: • miejsce historyczne. Interpretacja dziedzictwa połączona ze zwiedzaniem historycznej Wojskowej Składnicy Tranzytowej, • interpretacja dziedzictwa kulturowego – Westerplatte jako miejsce pamięci, • paradoks pomiędzy komercjalizacją miejsca historycznego i jego symboliką.

	Port Gdańsk (wewnętrzny): Rejs statkiem Żeglugi Bałtyckiej z Westerplatte do przystani nad Motławą (Targ Rybny lub Zielona Brama). Główne Miasto, Stare Miasto i Plac Solidarności: • historyczno-kulturowe podstawy atrakcyjności turystycznej historycznej części miasta, • atrakcje turystyczne i interpretacja dziedzictwa Głównego Miasta i Starego Miasta. Plac Solidarności: zapis najnowszej historii Polski w historii miasta (Wydarzenia Grudniowe 1970, Porozumienia Gdańskie 1980), • 21 postulatów gdańskich jako dziedzictwo polskie (wpis na Międzynarodową Listę Programu Pamięć Świata UNESCO). Gdynia Orłowo: • przyrodnicze uwarunkowania turystyki i rekreacji w regionie Trójmiasto na przykładzie Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego i Rezerwatu Kępa Redłowska, • klif w Orłowie i procesy, które go modelują jako walor turystyczny, • funkcja rekreacyjna i wypoczynkowa w Gdyni oraz jej rozwój na przykładzie Orłowa, • dziedzictwo kulturowe Orłowa jak atrakcja turystyczna Gdyni.
V etap „Od Kaszubów do miasta Kopernika, gotyku na dotyk i pierników”: Gdynia–Kartuzy–Złota Góra (Brodnica Wielka) –Chmielno–Ostrzyce–Kościerzyna–Starogard Gdański–Pelplin–Gniew–Chełmno–Toruń	Gdynia jako centrum krajoznawcze: • historia miasta oraz układ urbanistyczny centrum jako dziedzictwo kulturowe. Obrona Oksywie (1939), • modernizm w architekturze jako walor turystyczny, • atrakcje turystyczne na Skwerze Kościuszki jako morskie dziedzictwo Gdyni, • Gdynia jako ośrodek turystyki filmowej i festiwalowej, • Port Gdynia – współczesne społeczno-gospodarcze oblicze miasta jako ośrodka gospodarki morskiej, • najnowsza historia Polski – wydarzenia grudniowe 1970. Region Kaszubski: • przyrodnicze i historyczno-kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej regionu, • dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu oraz jego znaczenie w turystyce, • walory i atrakcje turystyczne. Zagospodarowanie turystyczne regionu. Kartuzy: • interpretacja dziedzictwa kulturowego Kaszub w Muzeum Kaszubskim im. Franciszka Tredera. Złota Góra (Brodnica Wielka): • przyrodnicze uwarunkowania turystyki w regionie kaszubskim, • krajobraz młodoglacjalny jako walor turystyczny Pojezierza Kaszubskiego (regionu kaszubskiego),

	• truskawka kaszubska jako produkt regionalny. Truskawko-branie jako motyw turystyki eventowej, • porównanie zagospodarowania turystycznego Pojezierza Kaszubskiego i regionu Wielkich Jezior. Kociewie: • krajoznawcza charakterystyka Kociewia, • interpretacja dziedzictwa kulturowego regionu. Pelplin: • obiekt turystyczny (sakralny) jako atrakcja turystyczna małego miasta, • interpretacja dziedzictwa kulturowego połączona ze zwiedzaniem pocysterskiego zespołu klasztornego oraz muzeum katedralnego. Gniew: • obiekt turystyczny (zabytek architektury) jako atrakcja turystyczna, • architektura zamków krzyżackich. Interpretacja dziedzictwa na przykładzie zamku krzyżackiego w Gniewie, • krajobraz Doliny Dolnej Wisły jako walor turystyczny Pojezierza Południowopomorskiego. Chełmno: • miasto historyczne jako atrakcja turystyczna, • prawo chełmińskie, układ urbanistyczny, • zwiedzanie miasta połączone z interpretacją dziedzictwa.
VI etap „Od toruńskich pierników do krakowskich precli”: Toruń–Ciechocinek–Łódź–Kleszczów–Częstochowa–Pyrzowice–Dąbrowa Górnicza–Kraków	Toruń: • interpretacja dziedzictwa połączona ze zwiedzaniem Starego Miasta wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jako Średniowieczny zespół miejski Torunia, • dziedzictwo niematerialne i jego interpretacja: historia miasta, symbole miasta: Mikołaj Kopernik, pierniki oraz „gotyk na dotyk”. Region Kujawski: • przyrodnicze i historyczno-kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej regionu, • dziedzictwo kulturowe regionu oraz jego znaczenie w turystyce, • walory i atrakcje turystyczne. Ciechocinek: • krajoznawcza charakterystyka uzdrowiska w Parku Tężyńskim. Łódź (centrum krajoznawcze): • kulturowe uwarunkowania turystyki w Łodzi, • obiekty postindustrialne jako atrakcje turystyczne na przykładzie dawnej przędzalni Poznańskiego (obecnie Manufaktura) i Księżego Młyna, • historia miasta zapisana w krajobrazie miejskim, • secesja w architekturze Nowego Miasta (ul. Piotrkowska),

	• interpretacja dziedzictwa kulturowego Łodzi ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa filmowego, • przełamywanie stereotypowego wizerunku Łodzi – bariery w rozwoju turystyki, • współczesne oblicze społeczno-gospodarcze miasta.
	Kleszczów: • elektrownia i kopalnia węgla brunatnego, • rozwój funkcji rekreacyjnej oraz plany jej rozwoju na terenie pogórnym, po zakończeniu eksploatacji węgla brunatnego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Przewodnika do ćwiczeń terenowych* (M. Szubert)

Zajęcia odbywają się na trasie liczącej ok. 2000 km, podzielonej na sześć jednodniowych etapów (ryc. 3). Każdy etap zajęć (wycieczki krajoznawczej) prowadzi jeden z sześciu zespołów liczących 5–7 osób. Przekaz wiedzy krajoznawczej odbywa się podczas jazdy oraz poza autokarem, w miejscach ujętych w programie wycieczki. Trasa ćwiczeń wiedzie przez 10 regionów turystycznych¹: krakowski, świętokrzyski, warszawski, Wielkich Jezior, Pojezierze Mazurskie, Pobrzeże Bałtyku, trójmiejski, Pojezierze Pomorskie, Pojezierze Kaszubskie oraz region kujawski. Na trasie przejazdu znajdują się miejsca i obiekty z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO: historyczne centrum Warszawy, średniowieczne miasto w Toruniu oraz zamek krzyżacki w Malborku. W programie uwzględniono także pomniki historii: Kanał Elbląski oraz zabytki w Warszawie, Fromborku, Olsztynie, Malborku, Gdańsku, Gdyni, Chełmnie, Toruniu i Łodzi (ryc. 3).

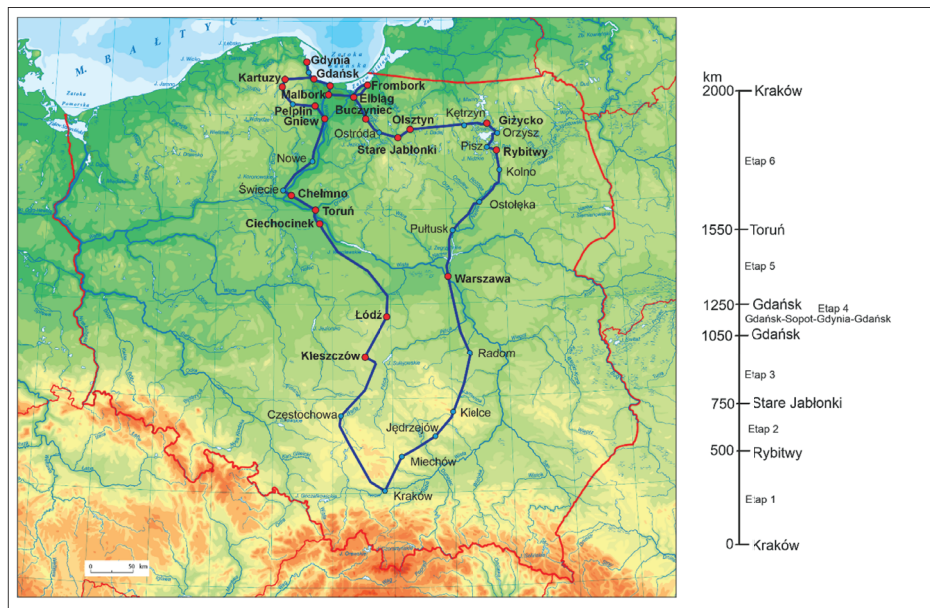
Podczas kameralnej części zajęć studenci przeprowadzają kwerendę źródeł, gromadzą i programują wiedzę krajoznawczą. W plenerowej części zajęć wiedzę tę przekazują, stosując zasady pedagogiki, reguły oraz metody krajoznawczych, a także interpretację dziedzictwa. Istotne znaczenie ma kompilacja wiedzy z różnych dziedzin, w efekcie której przekaz słowny powinien być wielowątkowy, spójny, ciekawy i pobudzający zainteresowanie, ciekawość, pasję poznania walorów i atrakcji turystycznych. Jego struktura powinna przypominać odwróconą piramidę (Kruczek, 2007).

Niektóre tematy prezentują prowadzący zajęcia terenowe na zasadzie instruktażu. Przykładem takich zajęć jest działalność łodolodu oraz wód glacialnych w kontekście genezy krajobrazu młodoglacialnego, będącego jednym z walorów przyrodniczych warunkujących atrakcyjność turystyczną pojezierzy (ryc. 4). Studenci wysoko oceniają możliwość poznania przykładów działalności turystycznej oraz bezpośredniego kontaktu z osobami zajmującymi się tą działalnością. Przykładem są zajęcia prowadzone w domu podcieniowym w Marynowach.

Stopień trudności zadań stawianych studentom jest różny. Do zadań trudnych zaliczyć można interpretację dziedzictwa oraz przewodnictwo (przekaz wiedzy krajoznawczej) w autokarze, z uwzględnieniem reguły regionalizmu. W tym przypadku niejednokrotnie studenci odczuwają stres związany z zajęciem miejsca obok

¹ Nazwy regionów turystycznych według W. Cabaja i Z. Kruczka (2007).

kierowcy oraz koniecznością szybkiej selekcji wiadomości, aby były one adekwatne do dynamicznie zmieniającego się otoczenia.

Ryc. 3. Trasa regionalnych ćwiczeń terenowych z krajoznawstwa

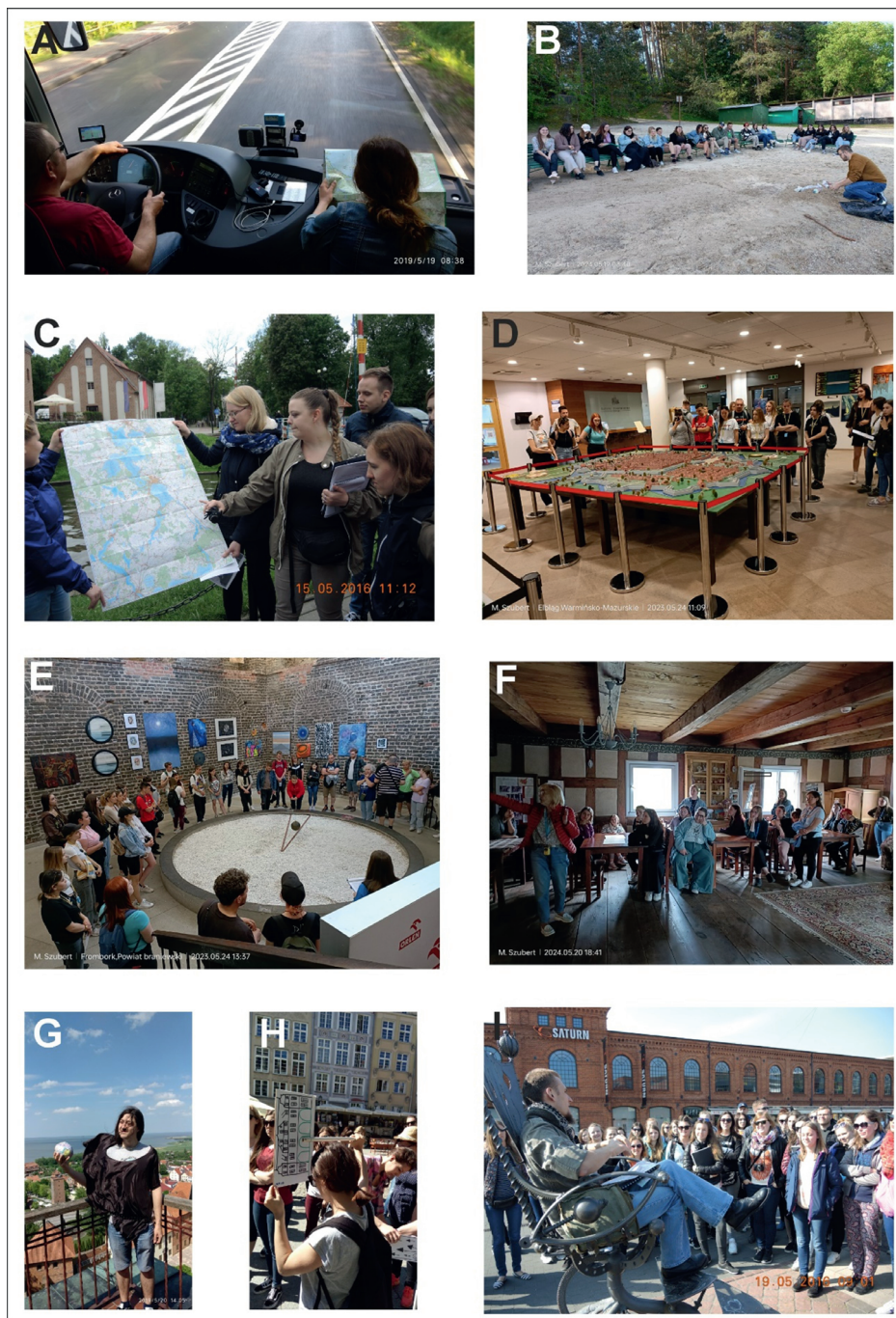
Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem mapy Polski z zasobów kartograficznych Wydawnictwa Nowa Era

Dobrze natomiast realizowany jest dobór metod i środków w celu aktywizacji odbiorców informacji krajoznawczych. Studenci wspomagają przekaz poprzez przygotowane materiały, np. foldery, mini-przewodniki, fotografie i ryciny, zarówno w formie tradycyjnej, jak i elektronicznej. Formą aktywizacji uczestników zajęć są również zadania konkursowe (ryc. 4). Wraz z kolejnymi etapami zajęć można zauważyć narastającą rywalizację pomiędzy zespołami, co znacząco podnosi poziom zajęć.

Wcześniejsze przygotowanie studentów (zwłaszcza w zakresie metodyki krajoznawstwa) ułatwia optymalne zaprogramowanie programu krajoznawczego oraz jego realizację, opartą na uwzględnieniu zasad pedagogiki i metod przekazu wiedzy krajoznawczej, ich kombinacji oraz integracji z interpretacją dziedzictwa. Studenci dążą również do aktywizacji odbiorców wiedzy krajoznawczej poprzez stosowanie rozmaitych środków wizualnych, audiowizualnych lub innych autor-skich rozwiązań (fot. A-I).

Indywidualna ocena pracy studenta podczas zajęć terenowych opiera się na czterech kryteriach:

- zgodność przekazu wiedzy krajoznawczej z zasadami pedagogiki oraz regułami działalności krajoznawczej (popularyzacji krajoznawstwa),

Fot. A–I. Różne formy aktywności studentów podczas terenowych ćwiczeń z krajoznawstwa

A – krajoznawcza charakterystyka walorów i atrakcji krajoznawczych podczas przejazdu. Krajoznawca dąży do holistycznego przedstawienia regionu, przez który wiedzie trasa przejazdu, wykorzystując reguły regionalizmu, korelacji, wielostronności,

analizy i interpretacji oraz systemowości. W miarę możliwości przekaz może być wzbogacony odpowiednio dobranym filmem krajoznawczym lub muzyką, wykorzystując urządzenia audio-video w autokarze (w zgodzie z prawem autorskim). Pozwoli to na świadomy odbiór przekazu krajoznawczego. Ważnym aspektem jest współpraca z kierowcą oraz odpowiednie wykorzystanie systemu audio i video w autokarze.

B – zajęcia krajoznawcze w Rybitwach nad jeziorem Roś. W oparciu o zasadę poglądowości oraz łączenia teorii z praktyką, dydaktyk prowadzący zajęcia, korzystając z dostępnych artefaktów, objaśnia proces zaniku łądolołu oraz genezę krajobrazu małodogłajalnego jako efekt działalności łądolołu i wód lodowcowych.

C – Giżycko – podsumowanie treści krajoznawczych w oparciu o zasadę korelacji i integracji oraz reguły koncentryczności. Wykorzystanie mapy turystycznej ułatwia powiązanie elementów treści krajoznawczych oraz ich integrację z elementami poznanymi wcześniej.

D – Elbląg zajęcia w punkcie informacji turystycznej. Wykorzystanie zasady poglądowości obrazowej – makiety historycznej części miasta – podczas omawiania układu urbanistycznego miasta lokowanego na prawie lubeckim.

E – Frombork, dzwonnica Radziejowskiego. Zasada łączenia teorii z praktyką zastosowana do naukowego wyjaśnienia zmiany położenia płaszczyzny wahadła Foucaulta w związku z ruchem obrotowym Ziemi.

F – Marynowy, zajęcia krajoznawcze w Domu Podcieniowym. Zajęcia oparte na zasadzie poglądowości – autentyczności. Historię domu ołederskiego oraz rolę gospodarczą i kulturotwórczą na Żuławach Wiślanych przedstawiła właścicielka domu. Studenci zapoznali się również z agroturystyką prowadzoną przez rodzinę zamieszkującą ten dom.

G – Frombork. „Kopernik” na tarasie widokowym dzwonnicy Radziejowskiego objaśnia krajobraz wokół Zalewu Wiślanego. Oryginalna stylizacja nawiązująca do dziedzictwa kulturowego związanego z Mikołajem Kopernikiem wzmocniła zainteresowanie przekazem krajoznawczym. Jest to przykład wykorzystania zasady programowania, systematyzowania, pogłębiania i utrwalania treści krajoznawczych.

H – Głównie Miasto w Gdańsku. W celu systematyzowania, pogłębiania i utrwalania treści krajoznawczych wykorzystano plansze ze schematami omawianych zabudowań, w które wkomponowano litery tworzące hasło. Podczas podsumowania, dzięki ustawieniu plansz w właściwej kolejności, można było odczytać hasło. Kluczem do sukcesu było utrwalenie kolejności obiektów omawianych podczas zwiedzania Głównego Miasta.

I – Łódź – Manufaktura. Odpowiednia ekspresja przekazu oraz wykorzystanie dostępnych w terenie rekwizytów uatrakcyjnił przekaz krajoznawczy, wyzwała zainteresowanie, pobudza zmysły oraz wspomaga sztukę interpretacji dziedzictwa kulturowego. Podczas tego przekazu krajoznawczego wyobraźnia przeniosła uczestników zajęć w czasy *Ziemi Obiecanej*.

Źródło: M. Szubert.

- dobór metod przekazu wiedzy krajoznawczej oraz aktywizacja uczestników ćwiczeń terenowych w zakresie percepcji wiedzy krajoznawczej,
- sposób interpretacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego,
- dobór, zakres oraz poprawność merytoryczna przekazywanych treści krajoznawczych.

Podsumowanie

Najnowsze publikacje wskazują, że ranga krajoznawstwa w kształceniu nauczycieli geografii i historii oraz kondycja szkolnego ruchu krajoznawczego nie napawają optymizmem, zarówno obecnie, jak i w najbliższej przyszłości. Czyżby lata świetności turystyki i krajoznawstwa szkolnego bezpowrotnie minęły? Nadzieją są nauczyciele, których aktywność wpisuje się w ideę: „Świat takich nauczycieli chwalił i chwali, którzy ucząc – chodzili, i chodząc – nauczali” (Józef Minasowicz, 1718–1796). To właśnie im PTTK przyznało honorowy tytuł Nauczyciela Kraju Ojczystego. W latach 2011–2023 wyróżnienie to otrzymało 334 nauczycieli. Do tego elitarnego grona należą ci, którzy przez co najmniej 10 lat „wyróżniali się działalnością edukacyjno-wychowawczą w zakresie kształtowania w młodym pokoleniu nawyków aktywnego poznawania i uprawiania różnych form turystyki, poznawania kraju ojczystego, a także upowszechniania dobrych praktyk związanych z popularyzacją turystyki i krajoznawstwa. Nauczyciel Kraju Ojczystego to wybitny przewodnik, który zabiera ze sobą na wędrowki dzieci i młodzież, pomagając im

odkrywać piękno naszego kraju”². Z ideą J. Minasowicza koresponduje myśl Aleksandra Janowskiego (1866–1944): „Przez poznanie do umiłowania kraju, przez umiłowanie do czynów ofiarnych”.

Przytoczone słowa dotyczą sfery dydaktyczno-wychowawczej krajoznawstwa, które poprzez zainteresowanie, ciekawość i pasję odkrywania inspiruje do poznawania kraju ojczystego, wspomaga proces dydaktyczny, poszerzając wiedzę, kształtując więź z ojczyzną, inspirując do pracy na jej rzecz i stając się źródłem tożsamości narodowej. Na tym polega fenomen krajoznawstwa, którego istota zawiera się w holistycznym charakterze tego ruchu społecznego, „jednoczącego młodych i dorosłych”. Ścisły związek krajoznawstwa z turystyką powoduje, że na poziomie kształcenia akademickiego krajoznawstwo jest integralną częścią programu studiów na kierunku turystyka i rekreacja oraz kierunkach pokrewnych.

Program kursu krajoznawstwo na kierunku turystyka i rekreacja (studia I stopnia) oparto na założeniu, że tematyka zajęć, realizowanych w formie kameralnej (wykłady), łączonej (ćwiczenia, ćwiczenia terenowe) oraz plenerowej (ćwiczenia terenowe), odzwierciedla ideę współczesnego krajoznawstwa jako ruchu społecznego oraz krajoznawstwa holistycznego. Realizując zadania wynikające z programu kursu, studenci korzystają z wiedzy i umiejętności uzyskanych na wcześniejszych kursach. Szczególne znaczenie ma integracja kursu krajoznawstwo ze specjalnością animacja, pilotaż i przewodnictwo w turystyce i rekreacji. Przyczynia się ona do wzbogacenia warsztatu metodycznego krajoznawców o nowatorskie formy pracy w terenie, takie jak questing, geocaching lub gry miejskie. Krajoznawstwo wzbogaca metodykę pilotażu i przewodnictwa. Poprzez umiejętność interpretacji dziedzictwa przyszli przewodnicy, piloci wycieczek oraz animatorzy mogą ukazać symbolikę walorów i atrakcji turystycznych, odchodząc od encyklopedyzmu, powierzchniowości lub podejścia regionalistycznego w przekazie wiedzy krajoznawczej, na rzecz holistycznej prezentacji regionu lub ośrodka turystycznego.

Krajoznawstwo kształtuje u studentów tożsamość narodową oraz regionalną poprzez interpretację dziedzictwa w wymiarze krajowym, regionalnym i lokalnym. W wymiarze krajowym oraz regionalnym proces ten zachodzi podczas regionalnych ćwiczeń terenowych, natomiast w wymiarze lokalnym – w trakcie opracowania opisu małej ojczyzny. Krajoznawstwo przygotowuje studentów do pracy na rzecz lokalnych społeczności w małych ojczyznach. Włączenie regionalizmu krajoznawczego w treści programowe inspiruje studentów do tworzenia projektów wspierających takie działania.

Nieodłącznym elementem kształcenia na kierunku turystyka i rekreacja są zajęcia w terenie (Kruczek, 1993). Na tym kierunku zajęcia realizowane są w formie obozów turystyki aktywnej (1. rok), ćwiczeń terenowych zagranicznych (2. rok), wyjazdów lub wyjazdów studyjnych podczas kursów historia architektury i sztuki (1. rok) oraz kursów na specjalności animacja, pilotaż i przewodnictwo w turystyce i rekreacji (metodyka pilotażu i przewodnictwa, historia architektury i sztuki w Polsce). W szóstym semestrze odbywają się regionalne ćwiczenia terenowe z krajoznawstwa. Cel tych zajęć powinien zawierać poznanie regionów Polski oraz kształcenie w zakresie efektywnego przekazu wiedzy krajoznawczej poprzez wdrażanie zasad pedagogiki,

2 <https://www.gov.pl/web/nauka/nauczyciel-kraju-ojczystego--wyroznienia-przyznane>

metod krajoznawczych oraz reguł działalności (popularyzacji) krajoznawstwa. Szczególny nacisk kładzie się na naukę sztuki interpretacji dziedzictwa.

Wnioski

Z przedstawionych rozważań wyciągnąć można następujące konkluzje:

1. Kurs krajoznawstwo powinien obejmować zarówno elementy „dawnego”, jak i „nowego krajoznawstwa.
2. Program kształcenia powinien być oparty na idei krajoznawstwa holistycznego oraz uwzględniać pełen wymiar tej dziedziny.
3. Studenci winni być przygotowani do popularyzacji krajoznawstwa w turystyce oraz do podejmowania działalności krajoznawczej w lokalnych społecznościach małych ojczyzn.
4. Nieodłącznym składnikiem kursu krajoznawstwo winny być ćwiczenia terenowe.

Literatura

- Cabaj, W., Kruczek, Z. (2007). *Podstawy geografii turystycznej*. Kraków: Proksenia.
- Cybul, P. (2022). Przygotowanie przyszłych nauczycieli geografii i historii do realizacji krajoznawstwa w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica*, 18, 58–69, doi: <https://doi.org/10.24917/20845456.18.4>
- Cybul, P. (2023). Szkolny ruch turystyczno-krajoznawczy w Polsce – rozwój, działalność i stan obecny. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica*, 20, 15–27, doi: 10.24917/20845456.20.2
- Denek, K. (2009). Krajoznawstwo w społeczeństwie wiedzy. *Kultura Fizyczna*, 11–12, 1–19.
- Kruczek, Z. (1993). Ćwiczenia terenowe i praktyki w kształceniu kadry turystycznej Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie. *Turyzm*, 1, 90–94.
- Kruczek, Z. (2020). Krajoznawstwo w polskich uczelniach. *Ziemia*, 66, 175–186.
- Kruczek, Z. (2024). Tradycyjne i współczesne pojęcie krajoznawstwa. *Ziemia*, 70, 103–113.
- Kruczek, Z., Kruczek, A., Nowacki, M. (2007). *Krajoznawstwo. Zarys teorii i metodyki*. Kraków: Proksenia.
- Pruszyńska-Bordas, H. (2016). *Krajoznawstwo. Tradycja i współczesność*. Warszawa: Difin.
- Stasiak, A., Śledzińska, J., Włodarczyk, B. (2016). *Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa*. W: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”, 9–27.
- Tilden, F. (2019). *Interpretacja dziedzictwa*. Poznań: Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT.

Dokumenty niepublikowane

Karta kursu (sylabus) krajoznawstwo.

Szubert, M. (2024). *Przewodnik do regionalnych ćwiczeń terenowych z krajoznawstwa – Krajoznawcza wędrówka szlakiem przyrody, historii, kultury i tradycji dla studentów turystyki i rekreacji UKEN w Krakowie.*

Nota biograficzna o autorze: Mariusz Szubert, dr hab., profesor uniwersytetu, absolwent geografii o specjalności nauczycielskiej. W latach 1982–1987 studiował na Wydziale Geograficzno-Biologicznym w Instytucie Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (obecnie Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej). W 1994 roku uzyskał stopień doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii. Stopień doktora habilitowanego uzyskał na Wydziale Geograficznym Uniwersytetu Łódzkiego. Od 2015 roku kieruje Katedrą Turystyki i Badań Regionalnych. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych z zakresu paleogeografii Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej, geostatystyki oraz geografii turystycznej Polski i krajoznawstwa. Autor podręczników do geografii wydawanych przez Wydawnictwo Nowa Era: *Planeta Nowa dla 3. klasy gimnazjum* (2004–2019) oraz współautor podręcznika do geografii *Planeta Nowa 7 dla uczniów szkoły podstawowej*. Główne zainteresowania naukowe obejmują paleogeografię Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej, turystykę przyrodniczą i kulturową w Polsce, relacje pomiędzy krajobrazem kulturowym a rozwojem funkcji turystycznej. Pasjonuje się podróżami po Polsce (szczególnie po pojezierzach i pobrzeżach Bałtyku) oraz regionach winiarskich w południowych Niemczech, a także literaturą faktu, historią Polski i polskimi serialami filmowymi.

Biographical note of author: Mariusz Szubert, Ph.D., university professor, graduate in geography with a specialization in teaching. From 1982 to 1987, he studied at the Faculty of Geography and Biology at the Institute of Geography of the Higher School of Pedagogy of the Commission of National Education in Kraków (now the University of the National Education Commission). There, he obtained his doctoral degree in geography in 1994. He earned his habilitation degree from the Faculty of Geography at the University of Łódź. Since 2015, he has headed the Department of Tourism and Regional Research. He is the author of dozens of scientific publications in the fields of palaeogeography of the Woźnicko-Wieluńska Upland, geostatistics, Polish tourism geography, and heritage tourism (sightseeing). He is also the author of geography textbooks published by Nowa Era Publishing House: *Planeta Nowa* for 3rd-year middle school students (2004–2019) and co-author of the geography textbook *Planeta Nowa 7* for primary school students. Main scientific interests: palaeogeography of the Woźnicko-Wieluńska Highland, natural and cultural tourism in Poland, relations between the cultural landscape and the development of the tourism function. Hobbies: traveling in Poland (especially the lake districts and the Baltic coast) and the wine regions in southern Germany, non-fiction, Polish history, Polish film series.
e-mail: mariusz.szubert@uken.krakow.pl